

Митко Анатолиев

Някои обществени сгради на архитектурно бюро „Васильов – Цолов“

Между двете световни войни в архитектурната практика в България се утвърждава така нареченото „архитектурно бюро“, съставено от двама водещи проектантите, които се допълват в проектирането. Такива проектантски бюра са „Иван Васильов – Димитър Цолов“, „Станчо Белковски – Иван Данчов“, „Георги Фингов – Димо Ничев“, „Йордан Йорданов – Сава Овчаров“, „Асен Михайловски – Георги Апостолов“, „Тодор Златев – Димитър Коев“ и др. Съдейки по оставеното наследство от тази епоха, можем да твърдим, че тази форма се оказва ползотворна. Това е и периодът на изграждането на представителния център на София и активното ѝ формиране като столица. Това са и проектантите от първата вълна български архитекти, които поставят началото на съвременната българска архитектура.

Анализът на биографиите им показва, че най-голям процент от архитектите получават своето образование в немскоезична среда, по-конкретно днешна Германия, Австрия, части от Чехия и Полша. Именно немското континентално разбиране на политехниката залага начина на мислене на бъдещите кадри и по-късно ще стане основа за създаването на специалността „Архитектура“ в България. Въпреки всичко ние не можем да говорим за архитектурата, която те създават, като за немска. Немски се оказват вероятно влиянията и начинът на мислене при процеса на проектиране, решаването на градоустройствените задачи и извеждането на ясната функционална схема. Причините, поради които повечето наши студенти избират немскоезичното пространство, за да се школуват в тази трудна професия, са много. Далечните корени на този избор са в икономическите връзки още от времето на Българското възрождение, търговските връзки по река Дунав – връзка между Виена и земите на Османската империя, по която лесно се пренасят капиталите и хора и е добър канал и за културен обмен. Тези връзки и отношенията с Германия и Австрия биват унаследени от новоосвободената българска държава.

Поради тази причина, както пише проф. Милко Бичев в своята книга „Български барок“ (1955), когато „приемникът и преподавателят са настроени на една вълна“, културният обмен може да бъде осъществен. Дълбоките наследствени връзки, както и политическата ситуация след Първата световна война на „изолираност“ на Германия и България като победени страни довеждат до засилване на отношенията във всички сфери на живота. Германия се нуждае отчаяно от селскостопанска продукция, за да изхранва населението си, от друга страна, България има нужда от немските индустриални стоки и по този начин отношенията биват засилени още повече. Вероятно оттогава съществува и изразът „това е немско“ като символ на качествена изработка.

Арх. Митко Анатолиев (1991, Враца) завършва архитектура в НБУ през 2016 г. Работи като експерт по устройство на територията в Община Враца (октомври 2016 – май 2019), към момента е докторант в ДП „Теория и история на архитектурата“ към НБУ.

Времето от края на 20-те до средата на 40-те години на XX век е и време на модернистките течения между двете световни войни. Светът, повлиян от ужасите на войната и обедняването на Европа, търси нови пътища за развитие и на сцената излизат различни стилове – ар нуво, ар деко, органична архитектура, модерн и др. Неотдавна честввахме 100 години от създаването на БАУХАУС (училището, което обединява занаяти, дизайн и архитектура през 1919 г.). Неговият най-чист вид не може да бъде приет за архитектура на държавните и обществени сгради и среща голям отпор¹, това ще стане възможно едва след завоеванията на следвоенния модернизъм. Държавните режими не могат да прегърнат идеята за модернизма в нейния чист вид, но тя оказва влияние върху „любимата“ и „вечна“ тяхна класика. Класиката от своя страна винаги е представлявала най-общо утвърден образец за подражание, като, разбира се, добрите ѝ примери в архитектурата винаги са взаимодействали и еволюирали вследствие на иновациите. Никога една творба, която копира готова и утвърдена рецепта, не може да се превърне в някаква ценност, а става поредното копие със спорни качества.

Така в условията на Балканския полуостров, притежаващ своя чар като гранична зона на европейската култура, следва да разглеждаме периода като „повлиян от стилистиката на модерните течения“. Това е периодът на формирането на българските класически творби в архитектурата. При тях можем да проследим най-лесно посочената по-горе линия, при която класиката приема влиянията на модернизма, като същевременно запазва своя дух. Архитектурно бюро „Васильов – Цолов“ е създадено през 1927 г., като двамата стъпват в него с равни права и равни задължения. Именно тогава е началото на известния тандем, оставил значима следа в българската архитектурна култура и превърнал се в символ на високи професионални знания. Съдбата на двамата донякъде е сходна. Родени са в един и същи град – Оряхово, заминават за Германия, като първо учат живопис, а след това се прехвърлят да следват архитектура. Когато говорим за тях, няма как да не споменем акценти от техния живот, които ги формират като личности. Първо родното им място на стръмния бряг на река Дунав, тогава носителка на чужди стоки, капитал и културата на Запада. Не може да пренебрегнем и високото художествено чувство на двамата, което ги подтиква да изпипват дори и най-дребните детайли. След установяването им в София Васильов е човекът, който

¹ Единствено режимът на Мусолини прави изключение с Каса дел фашио на арх. Терани.

ще предпочете да живее далеч от градския център, сред природата, като построява своята къща по пътя за квартал Горна баня. А Цолов ще се установи в квартала зад Докторската градина, известен със своята интелектуална среда.

В творческо отношение те работят върху основно два типа сгради – жилищни и обществени, като общият брой на техните творби не може да бъде изчислен точно. Според Дандолова по груба сметка те са около 400, като е важно да отбележим, че това не е просто количество сгради, а това са сгради в повечето случаи с висока архитектурна стойност. Трудно е в един тандем да отделим единия от другия и да посочим кой кое е правил в дадена сграда. Общоразпространено мнение е, че арх. Васильов е авторът на голямата схема и обемите в тяхната архитектура, а арх. Цолов е ненадминат майстор на детайла. До голяма степен това е така, но и не съвсем. За архитектурната история и теория те ще вървят винаги заедно. Ценно качество на тяхната архитектура е постигането на единен образ въпреки личните творчески възгледи.

За нас най-интересни са обществените сгради, които те правят, тъй като обществената архитектура освен утилитарната функция, която трябва да изпълнява, трябва и да придава определено значение. Или както биха казали семиотиците – архитектурата не създава просто подслон, тя придава значение. Това нейно качество на придаване на значение е най-висшата функция на архитектурата.

Ще разгледаме четири примера, които са между техните най-известни творби и са значимите върхове в тяхното творчество. Тези сгради са се превърнали в лице на София и са нейни основни репери, а именно – църквата „Св. Неделя“, Библиотеката на Софийския университет, Българската народна банка и Националната библиотека. Както стана дума, разглежданият период е време на активно изграждане на софийския градски център и издигането на значими обществени и държавни сгради, много от тях дело именно на споменатия тандем. Първата значима творба на колектива в столицата е църквата „Св. Неделя“. В конкурса за възстановяване на катедралния храм, претърпял атентата от 1925 г., те участват с проект с мото „Изток“ и получават първа премия, като в протокола журито записва следното: „Разпределението, при пълно спазване на програмата, удачно и рационално във всяко отношение“. И още: „Въобще външният вид е спокоен, могъщ и монументален. Сполучлив е изгледът на олтара. Изобщо и в детайл работата е добре проучена“. Така катедралата се превръща в образ на еволюцията на църковната архитектура по българските земи. Тя съчетава изцяло традиционната представа за храм, свързана в нашето съзнание с образа на големия купол на константинополската „Св. София“, съчетан с богатството от мотиви и детайли от вечно живия фолклор на нашия културен ареал, претворен от стилистиката на модернизма през периода между двете световни войни. Облицовката от бигор, на места подчертан с варовик (колони, рамки и отделни елементи) действа монументално, като придава на външната архитектура и нотка на непретенциозна мистичност и старинност. Модерното влияние се чете в някои технически решения. Проектантите използват стоманобетона за укрепване и доизграждане на скелета на сградата, като умело правят прехода към купола, това ясно се чете при решението с мощните пандантиви в интериора.

1, 1a. Църквата „Св. Неделя“
2, 2a. Българската народна банка
3. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Димитър Цолов

Иван Васильов

Този устойчив маниер на съчетание между класическа форма и принципите на модернизма може да бъде проследен и в профанната обществена архитектура, която двамата архитекти създават. През 1930 г. тандемът печели националния конкурс за изграждане на университетската библиотека в София. Задачата не е лесна, предвид градоустройствената ситуация, в която трябва да вместят сградата и близостта с внушителната сграда на Ректората на Софийския университет. Трябва да бъде съобразен и фактът, че вече съществува идеята за изграждането на крилата. Решението на задачата до голяма степен произхожда първо от градоустройствената логика и съвършено намерената пропорция по отношение на ситуирането на сградата, при което се получава отрязък от дъга, в който е развита функцията в ос на симетрия. Въпреки аскетичния вид на сградата, усещането за монументалност е засилено от стълбището, фланкирано от двете страни с лъвове, и трите броя врати. Друго ценно качество е, че чрез опростяването на детайлите, едрата мазилка, характерна за много от сградите през 30-те години, и големия корниз сградата намира баланса между монументалност, която не съперничи на сградата на Ректората, но в същото време не изглежда като неин ненужен съсед. От постигнатия резултат можем да говорим за един вид диалог с контекста на средата, което ще проличи още по-силно и ще бъде изведено до съвършенство в сградата на БНБ.

Подобна тема за „изчистена“, „модернизирана“ или „обновена“ класика виждаме и в тяхната последна значима творба – Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, строежът на която започва през 1941 г. и завършва след войната през 1951 г. Мястото ѝ е едно от ключовите за София, предвид контекста на средата. Пред нея се оформя едно от бъдещите представителни пространства, станало до голяма степен символ за столицата. Най-силното значение на сградата според парадигма, останала още от Античността, е за храм на знанието – идея, изведена, чрез дванадесетте колони. Друга важна особеност, донякъде обособена от периода на модернизма и вероятно повече от майсторството на създателите на сградата, е разработката на нов ордер. Това говори, че двамата не само познават правилата на класическата архитектура, ами и далеч са надминали това ниво. Много е трудно да бъде пропорциониран нов архитектурен ред, проведен напълно в класическите разбирания и той да не стои като нелепо творческо търсене, а да заеме достойно място в развитието на архитектурната история.

С това решение те доказват, че е възможно да се създаде архитектура, която да долавя гена, ако можем така да се изразим, на географския ареал, както при първия им опит с църквата „Св. Неделя“. Сградата на библиотеката няма нищо общо с украсителски стил, нито пък с чистото заемане на готова рецепта за класическа архитектурна форма. Тя е умело модернизирана класика. Васильов публикува статия през 1974 г. в списание „Архитектура“, в която обширно разказва за създаването на библиотеката, като споменава, че за извършването на пропорционирането и създаването на ордера двамата с Цолов са изследвали доста италиански дворци. Това говори и за още един аспект от тяхното творчество, а именно за научното изследване, което следва всеки проектант да прави, за да намери подобаващо място на своята творба. Това е една от сградите в тяхното творчество, които са доказателство, че детайлите на Цолов доста добре, типично по южняшки, се вписват в иначе монументалната класическа форма, при което сякаш цялата сграда изпъква с една по-богата, но и в същото време съдържана пластика.

Последната творба, която ще разгледаме, е може би най-значимата им – сградата на Българската народна банка, възложена на тандема през 1935 г. без конкурс. Шедьовър на българската архитектура от периода на Третото българско царство, тя съчетава в себе си едновременно традиция, иновация, непреходност и строга монументалност. Забележителен е начинът, по който двамата архитекти подхождат при градоустройственото решаване на задачата. Определеният за строителство парцел в центъра на столицата включва в себе си старинната историческа 500-годишна „Буюк джамия“. Основният въпрос, разискван от обществеността, е дали да се запази джамията (днешният археологически музей), или да бъде съборена. Надделява становището тя да бъде запазена. Можем да си представим какви са били политическите страсти в новоосвободената държава и възраженията против идеята да бъде запазен турски паметник – голяма, представителна джамия, която да остане включена в ансамбъла на бъдещата централна банка, символ на новия отечествен просперитет. За чест на българската култура надделява разумът и все пак джамията е запазена.

Така пред нашия тандем се поставя сложната творческа задача да изградят бъдещата банка, като се съобразят с обема на джамията и да включат двете в единен градоустройствен ансамбъл. Трудността на задачата се корени в изискването да бъдат съчетани две разнородни по предназначение, обем и стил сгради, всяка представителна за своята епоха, които визуално да звучат като едно, в тандем, изграден от две съответстващи си части. Иван Васильов и Димитър Цолов се справят великолепно с тази изключително сложна композиционна задача. Те проектират обема на БНБ с нужната височина към площада и градската градина, като прехода към джамията осъществяват посредством две по-ниски крила, обработени като спойка между новото и старото. Изключителен е синхронът между двете части на ансамбъла, начинът на обработка на облицовката от врачански камък, каменните детайли на отворите и тяхното ритмуване, мощното предно стълбище, добре проученият профил на главния корниз и финесът, с който е постигнат преходът към джамията. Застъпена е отново темата за Средновековието посредством монументалната кула, която разчупва иначе класическия силует на банката. Вероятно влечението на арх. Васильов към Средновековието си казва своето при играта на обемите.

Във филма „Разказ за архитект Васильов“, продукция на БНТ от 1995 г., неговият приятел проф. Любен Димитров споделя именно за влечението на Васильов към Средновековието с цялото му благородство и рицарство.

Така темата за класиката, отново модернизирани и обновена в духа на най-актуалните и авангардни движения в световната архитектура от периода на 20-те и 30-те години на XX век, е съпоставена и с темата за Средновековието и османското наследство. Банката и джамията не само са свързани композиционно, ами са и в диалог. При БНБ темите и проблемите, които са засегнати, са изключително много – темата за наследството, строгостта и монументалността, като тук ордерът е направен от колони с правоъгълно сечение, подобно на Шпеер при Райхсканцеларията в Берлин. Присъства и темата за диалога на ново и старо чрез контекста на средата и чисто майсторския преход с едва забележимата смяна на облицовката в преходните крила. Въпреки тежките колони ефектът на елегантност е запазен благодарение на пропорциониранието на главния корниз и козирката над колонадата. Авторите засягат и още една тема, а именно съотнасянето на отделните фасади към прилежащите публични пространства.

Васильов и Цолов изграждат именно българската обновена класическа архитектура. Дори самият Васильов ще напише в своята автобиография, че неговият преподавател Остендорф е човекът, който му е показал неизчерпаемите и безгранични възможности на класиката и при всичките си творби той винаги се е придържал към нея. Посочените примери ясно показват, че темата за класиката е проведена като водеща. Проблемите, които тандемът засяга, са донякъде проблеми и на самата символизираща „вечност“ класика, като при тях ясно личи почеркът на модерното време и духа, повлиян от модерните течения. Именно в това се корени устойчивата архитектура, която съчетава в себе си традицията и иновацията и по този начин осъществява напредъка през непреходните сгради символи.

Ползвана литература

Дандолова, И. *Димитър Цолов*. София: Държавно издателство „Техника“, 1987, с. 50.

Архитект, бр. 3, 1927.

Портрети на Васильов и Цолов – <http://www.teteven.bg/index.php/2016-08-08-08-27-27/168-2010-07-08-12-08-24>